

Bohumíra LAZAROVÁ a kol. *O práci zkušených učitelů*. Brno: Paido 2011. ISBN 978-80-7315-206-2. Spoluautoři: Aleš Sekot, Vladimír Jůva, Jaroslav Kořa, Jaroslava Vašutová, Josef Lukáš, Karel Paulík.

Kniha sedmi autorů vydaná v rámci řešení projektu GAČR 406/08/0176 na FSpS MU je tématicky monografická, problémy populace zkušených (stárnoucích, v pozdní fázi kariéry) učitelů zde autoři v rámci devíti kapitol řeší na sobě nezávisle, z různých úhlů pohledu.

Kapitola Aleše Sekota nazvaná „Stárnoucí pracovní síla v kontextu stárnoucí společnosti“ (s. 11–18) je orientována demograficky, autor v závislosti na stárnutí populace v evropském i českém kontextu předkládá údaje o důsledcích stárnutí z pohledu celospolečenského i individuální životní pohody. Jako možnost respektu k problémům stárnoucích pracovníků, uvádí Age management, současně ale upozorňuje na úskalí jeho realizace v podmínkách školy vzhledem k jednotnému charakteru práce. Doporučení o aplikaci Age managementu zůstávají v obecné rovině, nejsou podpořena konkretizací jeho uplatnění v rámci školství například v evropském či českém kontextu. Příspěvek je především, jak bylo autory zdůrazněno, výzvou pro úvahy.

Kapitola Vladimíra Jůvy s názvem „Učitelství v číslech – k věkové a genderové struktuře učitelstva“ (s. 19–27) konfrontuje proces stárnutí populace s podmínkami v českém školství. Stárnutí učitelské populace spolu s vysokou feminizací školství je vnímáno jako výrazný profesní problém, statisticky doložené rozložení věkové struktury učitelů základních škol z roku 2008 v podstatě kopíruje věkové rozložení žen na ZŠ, SŠ a VŠ. Předložená prognóza má implicitní charakter, autor naznačuje trendy vývoje v učitelské profesi v ČR.

Jaroslav Kořa v kapitole „Učitelství – kontinuita v proměnách a proměny v kontinuitě“ (s. 29–44) předkládá podrobnou analýzu současného stavu, fakta i úvahy o determinaci současného stavu učitelství. Dává do souvislosti mýtus nízké prestiže učitelství s feminizací, s kariérním postupem, se mzdami, s komunikací s veřejností, s image a klimatem školy a její idealizací („infantilizací“), s jejich profesionalizací a modernizací, se vznikem alternativních škol. Upozorňuje na důsledky společenské rezignace v oblasti vizí a tradičních hodnot, na růst agresivity i na ZŠ, na změny výchovné a výukové funkce škol. V širokém záběru autora se ocitají i otázky řízení školství, školní legislativy, důsledky reformních zásahů státu. Shrnující je sdělení uvedené v závěru kapitoly (s. 42) „Po dvaceti letech jsme v celé společnosti svědky obsahového vyprázdňování a důrazu na formální stránky života...“

Jaroslava Vašutová se v kapitole „Proměny profese učitele v rekapitulaci posledních dvaceti let“ (s. 45–58) zaměřuje na nové standardy v pojetí učitelství profese, na její proměny v posledních 20 letech, na rozpory a dilemata. Různorodost profesních činností dokumentuje v modelu pedagogických rolí učitele a konkretizuje na českém modelu standardu kvality profese učitele z roku 2001. Vnímání učitelství profese jako dynamického fenoménu je podtrženo i zmínkou o předprofesní přípravě učitelů. Autorka zde uvádí, ale dále nekonfrontuje potřebu standardů kvality s potřebami praxe, s požadovanou flexibilitou učitelství individualit.

V kapitole „Vývoj a kariéra učitele“ (s. 59–72) předkládá Josef Lukáš různé modely pojetí profesního vývoje učitele. Stručně zde představuje pojetí stavějící na rozvoji dovedností a kompetencí, na které je zacílené další vzdělávání pedagogických pracovníků. Zaměřuje se na pětifázový model R. Longa, který změny rolí vyjadřuje „snahami o přežití“ na počátku kariéry až po fázi vyrovnanosti a smíření se s realitou v závěru kariéry. Jinou obdobu vývoje role učitele, tentokrát šesti životních cyklů, představuje autor zmínkou o modelu Steffy et al z roku 2000 (s. 64). Podmínkami a úskalími je doplněn stručně představený Donaldsonův model. Různorodost přístupů dokumentuje zařazením pojetí založenými na kritických událostech, na širším pojetí identity učitele, na pojetí odrážejícím životní příběh učitele. Kapitola je výčtem přístupů, nepokouší o syntézu předkládaných poznatků.

Kapitola Bohumíry Lazarové s názvem „Procesy stárnutí a jejich možné důsledky pro učitelství“ (s. 73–81) je psychologickou sondou, vysvětlením proměnlivosti psychických funkcí v závislosti na věku. Kromě změn v kognici, inteligenci, v sebehodnocení a vztahových faktorech, jsou zde zařazena i zdravotní rizika související se stárnutím. Autorka se zabývá důsledky změn v pracovních postojích, ve výkonech. Doložený výzkum z VB ukazuje, že stesky na „staré dobré časy“ jsou spojeny spíše s percepcí prožitého než se závažností společenských změn. Závěrečné konstatování o eliminaci stresu řízením uspokojování potřeb starších pracovníků vázané na znalosti zákonitých biologických změn by si zasloužilo hlubší propracování.

Kapitola Karla Paulíka „Učitelé v závěru pracovní kariéry a pracovní spokojenost“ (s. 83–98) vysvětluje pracovní spokojenost ve vztahu k výsledkům adaptace, prožitku subjektivního zdraví, k vnějším podmínkám práce učitele a dalším faktorům, které umožňují saturaci negativních prožitků. Pojetí pracovní spokojenosti je konfrontováno s pracovní zátěží a pracovní nespokojeností. Autor vychází při vymezení zdrojů spokojenosti učitele a genderových rozdílů především z vlastních výzkumných studií, svá zjištění srovnává i se zahraničními autory. Dochází k závěru, že učitelé nad 50 let se podstatně neliší

v hodnocení spokojenosti v profesi od jiných věkových kategorií, spokojenost je především vázána na osobnostní faktory, jako je optimismus, hardiness, extraverté a svědomitost.

Kapitola Bohumíry Lazarové „Mentoring jako podpora mezigenerační spolupráce ve škole“ (s. 99–105) se zabývá mentoringem jako procesem, jeho cíli, významem a podobou ve školství. Vzhledem k zaměření práce se autorka zabývá možnostmi a předpoklady starších učitelů pro výkon funkce mentora a modelem multimentoringu. Kapitola by si zasloužila podrobnější propracování kompetencí, které jsou určující pro mentoring.

Poslední dílčí kapitola Bohumíry Lazarové s názvem „Učitelé v pozdní fázi kariéry – z výzkumných dat“ (s. 107–148) uvádí výsledky vlastního výzkumu prováděného dotazníkovým šetřením u učitelů různých předmětů ZŠ a doplněné o případové studie. K nejvýznamnějším zjištěním patří proměnné pracovní spokojenosti učitelů ve vazbě na zodpovědnost a úspěšnost, generační rozdíly v percepci spokojenosti. V posouzení silných a slabých stránek starších učitelů se značně shoduje tato skupina respondentů učitelů s řediteli škol. K významným determinantám spokojenosti starších učitelů patří dle výzkumných zjištění motivovanost, přijímaná a očekávaná podpora, přijímání změn, nadhled, aktivita a angažovanost ve vazbě na kvalitu práce, klíma školy a její vedení, prestiž učitele, současná generace žáků a rodičů apod.

V „Závěru“ knihy jsou uvedeny návrhy na opatření ve prospěch starších učitelů. Za zmínku stojí změna kariérního řádu, zvýšení „veřejné“ autority učitele, řešení mezigeneračních vztahů učitelů, předávání zkušeností, úprava některých pracovních povinností aj.

Souhlasím se sdělením v „Úvodu“ knihy, že faktografické údaje a výsledky dílčích výzkumů nabízí autoři zejména jako „výzvu pro úvahy nad možnými změnami pracovních podmínek či způsobů vedení lidí, které reflektují potřeby pracovníků učitelů vyplývající z věkových proměn“ (s. 10). Výsledky zde zveřejněných výzkumů mohou být využity managementem škol především ke změnám v personální práci, jejich celospolečensky predikční hodnota je vzhledem k chybějící syntéze předložených dílčích poznatků diskutabilní.

Anna Schneiderová

Dušan SELKO, Róbert ĎURKA (Eds.) *Psychológia zdravia. Zdravie, múdrosť a syndrom vyhorenia. Rodové rozdiely v zdraví. Bratislava: Národný ústav srdcových a cievnych chorôb a vydavateľstvo MAURO Slovakia, 2010, 227 stran, ISBN 978-80-968092-6-4.*

Sborník z celoslovenské konferencie s mezinárodní účastí, kterou pořádala sekce Psychologie zdravia Slovenskej psychologické spoločnosti při SAV 28. až 29. května 2010 již počtvrté, přináší kromě editoriale, zprávy Petera Kolarčíka o 23. výroční konferenci Evropské asociace psychologie zdraví 23.–26. 9. 2009 v italské Pise a stručné informativní charakteristiky finančního příspěvatele konference Národního ústavu srdečných a cievnych chorôb v Bratislavě, 24 odborných příspěvků různých autorů. Do sborníku byly zařazeny i vybrané příspěvky z konference SAVEZ konané v Košicích 28. a 29. května 2009. Příspěvky jsou v různém rozsahu a z různých zorných úhlů zaměřeny na četné problémy, které mají více či méně bezprostřední vztah k lidskému zdraví. Sborník uspořádal, jak je již tradicí, Dušan Selko tentokrát ve spolupráci s Róbertem Ďurkou. První z uvedených editorů navíc sám připravil dvě studie SYNDROM VYHORENIA A ZDRAVOTNÉ RIZIKO a K RODOVÝM ROZDIELOM V KARDIOVASKULÁRNOM ZDRAVÍ – NA ČO SA V PRAXI ZABÚDA.

Odborné příspěvky jsou zahájeny úvahami Ivana Štúra ZDRAVIE – MÚDROSTĚ – CHARAKTER a Václava Břicháčka PRAKTICKÁ MOUDROST – ANEB CTNOSTI V PSYCHOLOGII ZDRAVÍ přinářejícími obecnější zamyšlení nad lidským zdravím s ohledem na moudrost, charakter a lidské ctlosti jako „trž kladných, vzájemně propojených vlastností, které mohou zvyšovat odolnost člověka vůči rizikům a nástrahám současného světa a vytvářet obranu vůči mnoha patologickým vlivům“ (s. 12). Vztahem moudrosti a zdraví se zabývá také Imrich Ruisel v příspěvku MÚDROSTĚ A ZDRAVIE a Viera Diešková v textu EMÓCIE, MÚDROSTĚ TELA A CESTA LIEČENIA. I. Ruisel mimo jiné zohledňuje různé pojmové linie ve studiu moudrosti, které mohou vyvolat nedorozumění. K omezení těchto nedorozumění je třeba v psychologii věnovat zvláštní péči zejména přípravě a realizaci výzkumu. V. Diešková zmiňuje důležitý terapeuticky podstatný aspekt moudrosti spojený s kontrolou a porozuměním vlastního organismu (moudrost těla).

Jana Kordačová se zabývá souvislostmi psychologie zdraví (konstituující se koncem 70. let 20. století) a trendem (prosazujícím se později) věnovat více pozornosti pozitivním aspektům duševního života člověka ve stati MIESTO POZITÍVNEJ PSYCHOLÓGIE V PSYCHOLÓGII ZDRAVIA. Andrea Madarasová Gecková přináší přehled nejdůležitějších výsledků mezinárodního výzkumu v článku SOCIOEKONOMICKÉ NEROVNOSTI V ZDRAVÍ NA SLOVENSKU – VÝBER Z VÝSKUMNÝCH ZISTENÍ KISH.

Syndromem vyhoření se kromě výše zmíněného textu D. Selka zabývají také Renáta Knezovič a Darina Brukkerová v příspěvku VÝSLEDKY EMPIRICKEJ ANALÝZY PROFESIONÁLNEJ KOMUNIKÁCIE SESTRY A NÁZOROV NA SYNDRÓM VYHORENIA a Ľuboslav Kmeť v článku MOŽNOSTI PREVENČIE SYNDRÓMU VYHORENIA (BURNOUT) V ZDRAVOTNÍCKOM PROSTREDÍ.

Text Róberta Ďurky HUMOR V ZDRAVÍ A V CHOROBE 2 (ČO SE NEDOSTALO DO PREDCHÁDZAJÚCEJ ČASTI A EŠTE NIEČO INÉ) prináša niekoľko poznámok k vlivu humoru a smíchu na lidské zdraví. Mimo jiné se zmiňuje o konceptu osobnostní poruchy nedostatečného humoru J. Palladina a M. Hendelsmana. Osobnostní hledisko je zdůrazněno rovněž v příspěvku Ľudovíta Juráše POZNÁMKY KU CHARAKTERISTIKÁM SEBA-AKTUALIZUJÚCICH OSOBNOSTÍ.

Hana Ščibranyová v textu EMERGENTNÁ POMOC DUŠEVNÉMU ZDRAVIU V PRÍPADE KRÍZY, NEŠŤASTÍ, NEHÓD A TERORISTICKÝCH ÚTOKOV – SME DOSTATOČNE PRIPRAVENI? upozorňuje na úskalí spojená s krizovými událostmi hromadného charakteru z hlediska emergentní péče.

V příspěvku Jitky Šimíčkové – Čížkové a Jaroslava Šimíčka ZNALOSTI INDIKÁTARŮ ZDRAVÉHO ŽIVOTNÍHO STYLU U RŮZNÝCH SKUPIN VYSOKOŠKOLSKÝCH STUDENTŮ autoři mimo jiné upozorňují na některé nedostatky v přípravě studijních programů pro příští učitele, které mohou negativně ovlivnit jejich schopnost naučit žáky osobní odpovědnosti v péči o vlastní zdraví a zdraví životní styl.

Některé zvláštnosti pohledu na život a prožívání v souvislosti se zdravotními problémy přibližují Gabriela Kvasničková v příspěvku PREŽÍVANIE ŽIEN S BENÍGNÝM NÁDOROM PRSNÍKA, Viera Cviková s Janou Kočanovou v textu KVALITÍVNÝ POHĽAD NA ŽIVOT S REAUMATOIDNOU ARTRITÍDOU a Jozef Benka a kol. AKTIVITA OCHORENIA, FUNKČNÁ DISABILITA, BOLEŠŤ A SOCIÁLNA OPORA JAKO PREDIKUJÚCE PREMENNÉ PSYCHOLOGICKÉHO DISTRESU U PACIENTOV S REUMATOIDNOU ARTRITÍDOU.

Pozornost některých autorů je věnována vybraným otázkám v souvislosti s vývojovými fázemi. Dospívajícím věnují pozornost články Lucie Demešové HODNOTENIE EFEKTIVITY PREVENTÍVNEHO ROVESNÍCKEHO PROJETU VYUŽÍVAJÚCEHO STRATÉGIU ROZVOJA KLUČOVÝCH KOMPETENCIÍ a Petera Kolarčika, Andrei Madarassové Geckové a Jitse P.van Dijka ČO SÚVISÍ SE SEXUÁLNOU SKÚSENOŠŤOU SLOVENSKÝCH 15-ROČNÝCH ŠKOLÁKOV? Na adolescenty se zaměřují příspěvky Lukáše Pitela a kol. POKLES RODOVÝCH ROZDEILOV V RIZIKOVOM SPRÁVANÍ SLOVENSKÝCH ADOLESCENTOV MEDZI ROKMI 1998 A 2006, Zuzany Tomčíkové a kol. KOMUNIKÁCIA ADOLESCENTA S RODIČMI,

ŠTRUKTÚRA RODINY A SKÚSENOŠŤ S OPISTOŠTOU – PREDBEŽNÉ VÝSLEDKY PROJEKTU HBSC a Zuzany Veselské a kol. SEBAÚČTA A SEBAÚČINNOSŤ U FYZICKY AKTÍVNYCH A PASÍVNYCH ADOLESCENTOV.

Zajímavé poznatky, zamyšlení a podněty přinášejí také další autoři. Monika Vavricová v textu VNÍMANIE TVARU TELA, HMOTNOSTŤ A FYZICKÉ CVIČENIE JAKO DETERMINANTY SEBAÚČTY referuje o výsledcích výzkumu důležitosti tělesných znaků pro sebehodnocení žen v souvislosti s fyzickým cvičením. Martina Filická informuje o výsledcích průzkumu dokládajícího potřebu věnovat systematickou péči řešení zátěžových situací na pracovišti v příspěvku MONITORING HOSTILITY A D TYPU SPRÁVANIA U SESTIER V PRIMÁRNEJ STAROSTILISTI.

V závěru je třeba vyzdvihnout zásluhu editorů D. Selko a R. Ďurka na splnění nesnadné úlohy dát dohromady práce řady autorů, kteří přinášejí nejrozličnější pohledy a názory na oblast psychologie zdraví a poskytnout tak odborníkům i širší veřejnosti v dostupné a koncentrované podobě řadu užitečných informací a podnětů k zamyšlení.

Karel Paulík

NADĚŽDA ŠPATENKOVÁ A KOLEKTIV. *Krizová intervence pro praxi. 2. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Grada Publishing, 2010, 195 stran. ISBN 978-80-247-2624-3.*

Osmičlenný autorský kolektiv složený z odborníků působících na vysokých školách i v praxi (Kateřina Ivanová, Petra Jakešová, Anna Schneiderová, Irena Sobotková, Dana Sýkorová, Drahomír Ševčík, Pavel Veselý) vedený Naděždou Špatenkovou připravil již druhé vydání knihy věnované fenoménu krize. Tento fenomén se řadí k průvodním faktorům lidského života, takže lze každou snahu odborně uchopit relevantní otázky spojené s tímto tématem jen vítat v zájmu odborné i široké veřejnosti.

Knihy je rozčleněna do 13 kapitol pokrývajících vybraná podstatná témata z hlediska charakteristik příčin, průběhu i důsledků krizových jevů včetně možností a zásad odborné intervence. Poněkud stranou hlavního zájmu zůstávají otázky krizové prevence, které nejsou v textu zvláště zdůrazněny a jsou zahrnuty v jeho různých částech spíše implicitně.

Zvláštní pozornost je věnována krizové intervenci (prvních pět kapitol) jak z věcného (kapitoly etapách a formách krizové intervence), tak personálního (profesionální kompetence, nežádoucí důsledky speci-

fických pracovních nároků) a právně legislativního hlediska.

V následujících šesti kapitolách je v daném vztahovém rámci analyzován fenomén ztráty něčeho a někoho jako univerzální součásti lidské existenciální zkušenosti, který může být chápán jako průvodní znak, příčina i následek kritické události. Ztráta může být v podstatě materiální i nemateriální:

Vedle ztráty bezpečí je věnována pozornost autorů ztrátě vztahů především v důsledku úmrtí blízkých osob a ztrátě některých fyziologických funkcí, jejíž dopady na člověka se zvyrazňují v souvislosti s rozvojem civilizace provázeným mimo jiné pokroky medicíny umožňujícími člověku přežít i přes závažná poškození důležitých součástí a funkcí organismu. Rovněž jsou pojednány ztráty intrapsychické související s negativními reakcemi na nenaplnění subjektivně důležitých očekávání. K situacím, kdy se rozpor přání a očekávání vyhrocuje pro zúčastněné zvlášť bolestně, patří např. narození dítěte se závažným a viditelným poškozením.

Dalším v knize přiblíženým okruhem ztrát jsou ztráty sociálních pozic a rolí. Zde jsou zmíněny především ztráty související s nedobrovolným opuštěním zaměstnání v produktivním věku a odchodem do důchodu, dále ztráty rodinných rolí v důsledku rozpadu, rozvratu či dysfunkce rodiny.

Dvě samostatné kapitoly jsou věnovány tématům, která často mívají ke krizím více či méně zřetelné vazby, jako jsou násilné aktivity zaměřené na okolí i na sebe sama (suicidální činy). Násilí se řadí mezi nejčastěji udávané důvody vyhledávání odborné pomoci krizové intervence. V posuzovaném díle je

předmětem zájmu především domácí násilí s přihlédnutím ke zvláštnostem násilí, jehož oběťmi jsou ženy, děti, senioři i muži. Autorka této kapitoly N. Špatenková připomíná mimo jiné, že sebevražda jako projev autoagrese je pro okolí obtížně pochopitelnou záležitostí. Nicméně existují určité události, jejichž nakupení za jistých okolností lze spojovat s možností zvýšení pravděpodobnosti sebevražedného jednání. V této souvislosti je vhodné, věnovat pozornost některým varovným příznakům, zejména při jejich koincidenci.

Knihla přináší celou řadu poznatků čerpajících z rozsáhlých odborných literárních zdrojů domácí i zahraniční proveniencí s důrazem na otázky související s praxí krizových zásahů. Text jednotlivých kapitol je přehledně a logicky uspořádán a vhodně ilustrován praktickými a reálnými příklady, které zvyšují čtivost a zajímavost textu i pro čtenáře bez hlubší poznatkové základny v dané oblasti. Domnívám se, že se autorům podařilo připravit publikaci, užitečnou pro široký okruh pracovníků v pomáhajících profesích i studentů, kteří se na ně připravují. Kromě toho jistě po knize mohou sáhnout i osoby hledající poučení a inspiraci, i když se přímo v pomáhajících profesích neangažují. Zájem široké čtenářské obce konec konců dokládá i úspěšný prodej prvního vydání knihy.

Karel Paulík